

A jugoszláviai kisbirtokosság helyzetéhez

Irta: Hajdú Vilmos

A hűbéri Európában a mezőgazdaság elsőrendű fontossággal bírt. Erre támaszkodott az államhatalom és ebből meritett erőt az arisztokrácia, az akkori uralkodó osztály. A kezdetleges termelőeszközök miatt azonban a terméseredmények csak nagyon lassan javultak, az emberi munka jelentéktelenségénél fogva a természeti erők döntően befolyásolták a mezőgazdaságot és a társadalmi gazdagság alig növekedett. A középkori társadalmi szervezet ilyen korlátolt, nehézkes mozgáskészsége miatt Európa viszonyai évszázadokon át majdnem változatlanok maradtak.

Amikor a polgári társadalom kialakulásával megindult a városok fejlődése, az új gazdasági erőtenyezőkhöz mellett új politikai erők is jelentkeznek a nemesség és papság uralma alól felszabadulni igyekvő polgárság és jobbágyság képében. A középkori hatalmi tényezők és a szövetséges harmadik és negyedik rend gazdasági összeütközése politikai harccá fejlődik, mely azután a polgárságnak a tőke szabad fejlődését, a jobbágyságnak pedig a felszabadulást hozza meg.

A jobbágyság felszabadulásának folyamata a nyugati államokban már a múlt században befejeződött. A fiatal és egészséges tőkésrendszer megteremtette a szabad kisbirtokot, mely abban az időben tökéletesen megfelelt az új termelési rend minden követelményének. Azokban az államokban, ahol a polgári forradalom korán lezajlott, a kisbirtok — lévén elég ideje és módja a kapitalizmus tehnikai fejlődésével lépést tartani — többé-kevésbé mindmáig megtartotta ezt az időszerűségét. Ez a párhuzamos fejlődés a kisbirtokost a naturalgazdálkodásról az árútermelésre kényszerítette, a piac törvényei pedig a parasztból lassan kispolgárt neveltek. Ilyen paraszt-polgár a francia földműves és az amerikai farmer. Az idejében befejezett polgári forradalmaknak, az ipari és mezőgazdasági tőke párhuzamos fejlődésének köszönhetik a nyugati és tengerentúli államok világgpiaci egyeduralkodókat.

Más volt a helyzet Keleteurópában. A múlt században még három nagy, de korhadó birodalom tartotta rabságban Keleteurópa nemzeteit. A cári Oroszország, a Habsburg-monarchia és a török császárság. Ezekben az államokban tüzzel-vassal pusztítottak mindent, ami a haladást elősegítette. Érthető is, ha tekintetbe vesszük, hogy csak így tarthatták fenn az állam egységét, mely pedig kitűnő kereteket szolgáltatott a leigázott nemzetiségek tökéletes kizsákmányolásához. A nemzetiségi elnyomásban mindhárom egyetértett. Legszebb bizonyíték erre az a cári készség, mellyel Oroszország sietett segítséget nyújtani a magyar forradalom leverésére 1848-ban. A Balkán-kérdésnél azonban a nyugati imperialista hatalmakkal együtt ezek a reakciós államok is egyszerre a szabadság és az emberi jogok bajnokaivá váltak, olyannyira, hogy versenyeztek egymással, ki legyen a balkáni népek felszabadítója. Pedig tudjuk,

hogy a cári uralom átlag minden második évtizedben vérbefojtott egy forradalmat, Franciaországban időnként történelmi mézárásokat rendeztek a munkásság soraiban, Anglia pedig kiirtotta és kiüldözte az irek felét. A nyugati zsarnok keleten Gráll-lovagot játszott. Ez a játék pedig a mesés Indiába vezető legrövidebb szárazföldi úttér folyt, mely Törökországon vezetett keresztül. Aki tehát leghamarabb adja meg a már pusztuló Törökországnak a kegyelemdőfést, annak a kezébe jut ez az út is. Ez, az imperialista államok közötti nemes felszabadítási versengés annyira megy, hogy a végén szerződésbe foglalják Törökország sérthetlenségét, nehogy egyik hamarabb elragadja a koncot a másik elől. A balkáni népek ennek a versengésnek köszönhetik, hogy felszabadulásuk annyira kitolódott.

A XIX-ik század végén és a XX-ik század elején végül is a balkáni parasztság hősie küzdelme vezetett eredményre. Felszabadulnak a balkáni népek, a hűbéres hatalmasok trónhoz, a tőke fogyasztókhöz, a nyugati imperializmus szabad átvonulási terephez jut. Az imperialista versengés, azelőtt Balkán felszabadításáért, most a szabad népek anyagi „felsegítéséért” folyt. Ez azután meg is pecsételte Keleteurópa sorsát.

Az imperialista vihar a világháboruba sodorta Keleteurópa államait is, végigdulta a Dunamedencét, széttörte a régi államkereteket és újakat alkotott. Megindult a polgárosodás és mivel a gyorsütemű fejlődéshez nem volt elég erős hazai tőke, hatványozottabbá vált a külföldi tőke beözönlése, mely az imént felszabadult államokat még nagyobb gazdasági függésbe kényszerítette.

Még a háború előtt megindult erős tőkeképződéseket megszakították a keleteurópai államok háború utáni földreformjai. Nem véletlen, hogy ezek a földreformok közvetlen a háború után következtek be. Az új államok a legnagyobb tőkésválság idején alakultak. A keleti monarchiák és a régi államalakulatok bukásával egyidőben megingott az arisztokrácia és a nagytőke uralma is. Az egyetemes forrongásban a keleteurópai parasztság is egyre erősebb követelésekkel lépett fel. Az ujonnan keletkezett államok nagytőkései csak úgy tudtak a veszélyes helyzetből kikerülni, ha egy agrárreformmal veszik elejét az agrárforradalomnak és a nagybirtokot felosztatják. A hirtelen jött polgárosodás az arisztokráciát feláldozva kénytelen volt visszanyúlni a mult század forradalmi módszereihez, hogy mint a nyugati államokban a polgári forradalmak idején, eltörölje a nagybirtokot.

A földreform legfőbb indítóoka tehát a parasztság forradalmi magatartása volt. A második ok a legfelsőbb rétegek azon irányelve, hogy maguk alá erős konzervatív tömegeket alapozzanak, melyekre adott körülmények között tőkés érdekeik megvédésére biztosan számíthatnak. Harmadszor: a nagypolgárság az új mezőgazdasági kis és közép-üzemek létesítésével egy egészséges közép-parasztságot és agrár-burzoáziát remélt megteremteni, mely mint friss árúfelvevő réteg alkalmas fogyasztóvá válik a nagytőke részére.

A jugoszláviai földreform a földbirtok maximális nagyságát hegyes vidéken 75, a sík vidéken pedig 300 hektárban állapította meg. Nagyobb területtel csak mintagazdaságok és állattenyésztéssel foglalkozó üzemek rendelkezettek. Összesen 2,133.910 hektár szántóföldet, erdőt és legelőt osztottak fel. A lefoglalt föld nagy-része telepítésre szolgált. 25.383 telepés átlag 5 hektárig, 182,098 földigénylő pedig 2 hektárig terjedő földhöz jutott. 567.887 hektárt az állam sajátította ki. A földosztás révén Jugoszláviában a nagybirtok majdnem teljesen eltűnt.

Mennyiben könnyítették meg a földreformok a kisparasztság helyzetét?

Jugoszláviának az 1932-es népszámlálás adatai szerint 14,296.000 lakosa volt. A lakosság 80%-a foglalkozik földműveléssel. A 13,2 millió hektár termőföldből mindössze 7 millió hektár a szántóföld. Az 1931-es adatok szerint az önálló gazdaságok száma 1,555.000. Eszerint egy gazdaságra 8,7 hektár megmunkált, illetve 4,6 hektár szántóföld jut. Emellett az összebirtokosok 95%-a az összetermőföld 49%-át, míg a nagyobbik felét, azaz 51%-ot az összebirtokosok 5%-a birtokolja. Ezekből az adatokból két következtetést vonhatunk le: 1. Jugoszláviában az önálló birtokosok száma igen nagy. 2. A nagybirtokosok legnagyobb része 4 hektáron aluli birtokkal rendelkezik. Ezen szám adatok nem nyújtanának teljes képet a mai viszonyokról anélkül a 8 milliárd dinár adósság nélkül, amely a jugoszláv mezőgazdaságot terheli. Ez a parasztadósság napról-napra nő, egyre súlyosabb teherként nehezedik a jugoszláv mezőgazdaságra s nem csak a mi, hanem az összes kelet európai államok gazdasági életét megbénítja.

Mennyiben fedezi a föld jövedelme ezeket az adósságtérteket?

Ha vesszük, hogy egy hektár bruttó jövedelme 1000—1200 dinár, a költségek (adó, vetőmag, megmunkálás, stb.) levonásával, marad mintegy 300 dinár tiszta jövedelem (itt a saját befektetett munkáját, hiszen maga munkálja meg a földet, a legalacsonyabb napszám: 5—10 dinár szerint számítottuk ki). Átlagosan 10 hektár földet véve alapul minden egyes gazdaságra 3000 dinár évi jövedelem jut. Egy öttagú család minden egyes tagjára évenként 600, egy napra 2 dinár esik. Ez azonban csak a 10 hektáros gazdaságoknál van így, a 4—5 hektárosoknál egy családtagnak napi 1 dinár jövedelem jut csak. Amde itt van az adósság is. Ha a 8 milliárd dinár adósságot 12 millió családtagra elosztjuk, 666 dinár esik egyre, ami azt jelenti, hogy a kisparaszt évi tiszta jövedelme nem elég adósságának fedezésére. Ebből tisztán látható, hogy kisbirtokosságunk milyen reménytelen helyzetben van, hogy napról-napra szegényedik és hova-tovább teljesen a nincstelen földmunkások sorsára jut külsőleg is. Lényegében már most is ott áll, és az előbbi számításokból láthatjuk, hogy éppen úgy nyomorúságos 5—10 dináros napi jövedelemből él, mint a földmunkás.

Hogyan lehet az, hogy a földosztás — a várakozások ellenére — ennyire fordított eredménnyel végződött? Hogy az árú és

pénzforgalom a kisparasztság által való felfrissítése ilyen csődöt mondott?

A földosztással nálunk már a háború előtt meglévő törpebirtokok száma megnőtt, de a régi birtokok felszerelését sem újtották fel, az új kisbirtokosok pedig — tekintettel szűkebb anyagi viszonyaikra — nem vásárolhattak be tökéletesebb termelő eszközöket. Emellett a modern mezőgazdasági gépek nem is kifizetők. Pl. egy traktor csakis 200 hektáros birtoknál, egy kombin (összetett arató és cséplőgép) pedig 400 hektáros birtoktól felfelé fizetődik ki. A törpebirtokosoknak tehát már kezdettől fogva le kellett mondaniook termelésük racionalizálásáról. A kisbirtoknál nem is beszélhetünk olyan értelemben vett rentabilitásról, mint a nagybirtoknál, ahol a világpiac követelményeinek kell megfelelni. A kisgazdaságnál a rentabilitás hiánya nem okozhatja a termelés megszüntetését, csökkentését, vagy fokozottabb racionalizálását, mert először is nincs megfelelő tőke a befektetésre, másodsor a már befektetett pénzt nem lehet kivonni, mert a termelés elsődlegesen a termelő szükségleteinek fedezésére szolgál és csak a felesleg kerül a piacra. Igaz, hogy a gyárilpar fejlődésével megszűnt falusi kéziipar a parasztot a piacra kényszeríti, de az ott eladott termék egyszerű árúcsere alakjában közvetve szintén csak a szükségletek fedezését jelenti. A parasztnak az ipari cikketek a városban kell megvennie, egyes monopol-árúkra pedig feltétlenül szüksége van (só, petróleum, gyufa, stb.) emellett adót is kell fizetnie és ezért mindenképpen pénzre van szüksége. A kisgazda tehát akarva-nem-akarva miniatűr árútermelővé válik s így nem vonhatja ki magát a piac törvényeinek hatása alól.

A csehországi számítás szerint a kelet európai gabona előállítási költsége métermázsánként 183 čk., míg az amerikaié 45 čk. A világpiaci árak természetesen az olcsóbban előállított amerikai gabona szerint igazódnak. Így a piaci ár és a termelési költségek között hatalmas különbségek mutatkoznak. Ezek a különbségek már a gazdasági válság előtt is megvoltak. Ezzel magyarázható, hogy a kelet európai agrárállamok kénytelenek a versenyről lemondani és hogy a jugoszláv mezőgazdaság, mely 1925-ben még nem volt eladósodva, 1928-ban már 3 milliárd dinár adóssággal kénytelen számolni. 1925-ig az infláció segítségével mezőgazdaságunk sikeresen megküzdött a nagy árkülönbséggel. A dinár megszűrlárlulása azonban végzetesen hatott. Kisgazdáink kötelezettségeiknek nem tudtak eleget tenni. A közvetett közterheket rendszeresen kellett fizetni, ezenkívül az állam és az ármentesítő társulatok hátralekös követeléseikhez kamatokat csaptak, melyek semmivel sem voltak alacsonyabbak a bankkamatnál. A paraszt kénytelen volt kölcsönért folyamodni és mivel a mezőgazdasági hitelrendszer államilag nem volt megszervezve, uzsorásokhoz fordult. Ezek az adósságok azután a kamatokkal együtt rohamosan növekedtek és 1928-ban így érték el a 3 milliárd dinárt. A legnagyobb baj az, hogy az adósság nem produktív kölcsönök következménye. Produktív

kölcsön alatt a termelőeszközök gyarapítására és tökéletesítésére fordított kölcsön értendő, mely az üzem rentabilitását növelheti. Nálunk a kölcsönök legnagyobb része a parasztság legegyszerűbb létfenntartási szükségleteinek kielégítésére szolgált. Ilyen körülmények között szó sem lehetett arról, hogy a jugoszláv gabona az amerikai gabonával felvegye a versenyt.

A gazdasági válság a már fenálló eladósodási folyamatot meggyorsította. Úgy a mezőgazdasági, mint az ipari termékek árai estek. Ezek az áresések azonban nem lettek volna végzetesek, ha párhuzamosan haladnak. De míg a mezőgazdasági termékek árai 1927-től 1932-ig 62.6%-kal, az ipari termékek árai csak 31.8%-kal estek. Így érthető, hogy 1932-ben a parasztadósságok már 7 milliárd dinárra emelkedtek. Ebben az évben megjelent a földművesvédelmi törvény, mely a földművesadósoknak moratóriumot adott. A fizetések elhalasztása azonban nem csökkentheti az adósságot. Az állam a moratórium passzív segítségén kívül kísérletet tett egy aktív segélynyújtásra is. Ilyen aktív segílyt nyújtott volna a Privilegizált Agrárbank. Feladata hosszúlejáratú, olcsó kölcsönökkel tehermentesíteni a közép és nagy üzemeket. A törpegazdaság ennek a banknak hatásköréből kiesett, először azért, mert legtöbbszörre távolesik a banktól, másodsor, mert csak kis kölcsönöket vehet fel, ami megdrágítja a hitelt, és harmadszor, mert a birtok kicsinyisége nem ad módot a kölcsön rentábilis befektetésére, és minden valószínűség szerint ez az adósság is csak a 8 milliárdot öregbítene.

A parasztgazdaságok megsegítésére egyes közzgazdászok szerint mezőgazdasági termelőszövetkezetekbe kellene tömörülniök a kisgazdáknak. Ezek a szövetkezetek módot nyújtanának arra, hogy a mezőgazdasági modern gépek beszerzésével rentábilisabbá tegyék a kisgazdaságot. Mindehhez azonban óriási tőkére volna szükség és ezt az állam nem adja meg, a külföldi tőke pedig csak akkor jönne, ha itt gyarmati extraprofitot biztosítana magának.

Igy tehát a mai gazdasági rendszer ezen a téren is kimerült minden megoldási lehetőségéből. A mai keretek között nem lehet segíteni a kisgazdaságon. A kisbirtok nem tarthat lépést a nagy agrártőke rendelkezésére álló technikai felkészültséggel. A modern mezőgazdasági gépekkel dolgozó nagyüzemek aránylag sokkal kevesebb befektetést igényelnek, természetesen sokkal versenyképesebbek a világpiacon is a kisgazdaságokkal szemben. A társadalmilag szükséges munkamennyiséget a nagygazdaságok rendelkezésére álló technikai eszközök szabják meg, és az elmaradt kisüzemek erőfeszítései ezekkel szemben hiábavalóknak bizonyultak. A világpiacon verseny és az egyre szaporodó adósságok nyomasztó terhe lassan felőrlik a kisbirtokot, mely végül is a fináncsőke kezébe megy át. Ezzel azután be is fejeződik az a folyamat, mely — mondhatni — a földreformmal vette kezdetét, és amely a parasztság fokozatosan nagyobbodó adósságán keresztül az önálló parasztbirtokok megsemmisülésével végződik.